

ÜLDAJALUGU

PEATÜKK 2

Vana-Kreeka ühiskond, eluolu ja kultuur

Püha taevas tungib maasse ning maad haarab soov armastada. Vihm, langedes märjast taevast, viljastab maad ning see sünnitab surelikud ning loomakarjad ja Demeter annab neile elu. Käes on viljapuude ja abielu aastaaeg ning kõiges selles olen mina või osa minust.

Aischylos (u 525 – 456 eKr), lõik Aphrodite kõnest

Aristokraatlik eluviis

Kreeka ühiskonna ülemkihi moodustasid aristokraadid. Aristokraate huvitas ennekõike poliitiline võim. Majanduslikule tegevusele pöörasid nad tähelepanu niivõrd, kuivõrd see oli tarvilik seisusekohaseks eluviisiks ja poliitilise mõju saavutamiseks.

Nii riigimehed kui ka vaimuinimesed kuulusid valdavalt aristokraatide sekka. Rikastel ja suursugustel oli teistest enam aega pühendada enese igakülgsale arendamisele ja täiendamisele ning oma mõtete ja tõekspidamiste avaldamisele. Seetõttu pärineb peaaegu kogu Kreeka kirjasõna aristokraatidelt. Kreeka tsivilisatsioon avaneb meile eeskätt aristokraatide pilgu läbi ning seepärast teamegi nende igapäevaelust rohkem kui lihtkodanike omast.

Aristokraatia seas kujunesid omavahel konkureerivad sõpruskonnad, mille liikmed veetsid koos aega ja toetasid üksteist ka poliitilises elus. Olulisel määral hoidsid sõpruskonda koos ühised pidusöögid ehk **sümposionid**.

Kreeka aristokraatiat iseloomustas sügavalt juurdunud konkurentsivaim. Igaüks püüdis ületada teisi riigiasjus, lahinguväljal, rikkuses. Aristokraadid olid uhked oma suursuguse päritolu üle ja paljud neist pidasid end muistsete kangelaste otsesteks järglasteks. Neis nähti eeskujusid, kellega aristokraadid sarnaneda püüdsid. Selline ellusuhtumine avaldub nii varases kangelasepikas kui ka hilisemas kreeka luules.

Hauamaalil (u 470. a eKr) on kujutatud sümposiooni – joomapidu, kus mehed lebasklesid, jõid veini ja mängisid lüürat

Sümposion

Sümposion toimus selleks ette nähtud külalistetoas, mis kandis nime andron. Naised sümposionist üldjuhul osa ei võtnud. Mehed külastasid kahe kaupa seinä ääres lavatsitel, mille ees olid lauakesed toiduga. Ruumi keskel oli avara suuga veinisegamisnõu – krater, kust orjad külalistele lahjendatud veini jooginõudesse valasid. Külalised nautisid laulu ja pillimängu, mida nad osalt ise ette kandsid, osalt orjataridel koos tantsuga esitada lasid. Meelelahutusele lisaks vaieldi oluliste küsimuste, näiteks moraali, religiooni, poliitika ja filosoofia üle, kanti ette vastloodud kirjandusteoseid ja sõlmiti poliitilisi kokkuleppeid.

Sümposion. Punasefiguuriline vaasimaal, 5. saj eKr

Mehed mängivad pillimängu saatel kottabost – populaarset seltskonnamängu, kus osalejad pidid veinipära enda jooginõust teatud sihtmärgi pihta viskama.

Kohane käitumine sümposionil

Nii põrand, kõigi käed kui ka nõud on puhtad. Üks ori paneb meile pärjad pähe, teine ulatab karikas taimejooki. Karikas seisab täis rõõme ja veini on veel rohkemgi valmis pandud. Tõuseb viiruki puhas aroom. Vesi on jahe, värske ja puhas, laual on valge leib, juust ja mesi. Altar on kaetud lilledega. Laul ja rõõm täidavad maja. Esmalt ülistab mõistlik mees jumalat kaunite lugude ja puhaste sõnadega, valades joogiohvit ja paludes jumalailt õiglast meelt, rahumeelsust. Juua võib nii palju, et jõuaks ilma teise abita koju minna, kui just rauk ei ole. Kiita neid, kes juueski parimad, kes räägivad ja laulavad tublidusest, mitte gigantide võitlustest ega omaenda tülitsemistest – sellest ei tõuseks mingit kasu.

Poeet ja filosoof Xenophanes (6.–5. saj eKr)

Abielu ja perekond

Kreeka ühiskond oli patriarhaalne. Naistel puudusid kodanikuõigused ja nad olid oma abikaasa, isa või mõne muu mees-sugulase eestkoste all. Abielu oli sisuliselt leping, mille kohaselt naine siirdus isa käe alt mehe eestkoste alla. Tavaline oli, et umbes 30-aastane mees võttis naiseks vaevalt murdeeast välja kasvanud tüdruku. Abielu võis vastastikusel kokkuleppel ka lahutada. Siis tuli naise kaasavara tema suguseltsile tagastada ja naine läks taas oma isa, tema surma korral aga mõne lähedase meessugulase eestkoste alla.

Abielu põhieesmärk oli soetada seaduslikke järglasi. Aristokraatlikes ringkondades lisandus sellele ka poliitiliste sidemete sõlmimine. Abikaasade vastastikused tunded ei mänginud kuigi olulist rolli. Ka abielu kestel ei tarvitsenud mees ja naine teineteisega kuigi palju kokku puutuda. Rikka ja suursuguse mehe elu möödus suuresti kodust väljas – nõukogus, rahvakoosolekul, sümpoosionidel jne. Naine seevastu korraldas kodus majapidamist ja kasvas lapsi. Naised ei osalenud enamasti isegi omas majas toimuvatel sümpoosionidel. Naistelt nõuti ranget monogaamsust, kuid mehed võisid luua suhteid ka väljaspool abielu. Paljudel aristokraatidel olid püsivad abieluvälised suhted mõne **hetääriga**.

Lihtrahva puhul pidid mees ja naine igapäevases elus ja töös teineteisega loomulikult märksa rohkem kokku puutuma. Selge on seegi, et vaesemaid naisi ja tüdrukuid viisid asjatoimetused sageli majast välja, mis omakorda tingis tihedama läbikäimise nii sookaaslaste kui ka vastassoo esindajatega. Kuid ka lihtrahva seas oli mees majas kindel peremees ja naine tema eestkostealune.

Kitooni ja himationi kandev naine. Vaasimaal, u 470 eKr

Muistsed kreeklased ei kandnud tänapäevasel moel väljaõmmeldud rõivaid. Kõige tavalisem oli napilt põlvini ulatuv, õlgadelt kinnitatud ja sageli vööga kokku tõmmatud kitoon, mida kandsid nii mehed kui naised. Külmemal ilma puhul lisati sellele paksem mantlitaoline himation, mis võidi aga panna ka palja ihu peale. Pükse kreeklased ei kandnud, seda peeti barbarite kombeks. Jalatsitena olid kasutusel peamiselt sandaalid.

Kasvatus ja haridus

Polised hoolitsesid oma tulevaste kodanike, seega poiste, kasvatamise eest. Tüdrukute kui mittekodanike kasvatamine oli seevastu iga pere enda asi. Tavaliselt piirdus see majapidamis- ja käsitöölase ettevalmistusega. Kuid näiteks Spartas tegelesid ka tüdrukud kehaliste harjutustega.

Ateenas saadeti poisid seitsmeaastaselt kooli, kus õpiti lugema ja kirjutama, kuid ka muusikat ning tähtsamaid luuleteoseid tundma. Kirjutamiseks kasutati vahatatud puutahvleid. Rikkamates peredes seevastu õpetas lapsi kodus haritud majaori või saatis ori last kooli ja koolist koju. Selline ori oli tuntud kui pedagoog. Hariduse hulka kuulusid ka sportlikud harjutused ehk gümnaastika. Enamiku kodanike haridus piirdus väheste kooliaastatega, kuid jõukamatest peredest noored jätkasid sageli enda täiendamist mõne tuntud õpetlase käe all. Õpiti eriti kõnekunsti, mida vajati poliitilises elus ja kohtutes.

18–20-aastased Ateena noormehed olid piiriteenistuses ja said sõjalise ettevalmistuse. 18-aastaselt loeti neid täiskasvanud kodanikeks ja nad said õiguse osaleda rahvakoosolekul. Nõukogusse, riigiametitesse ja kohtunikuks pääsesid ateenlased nagu teistegi linnriikide kodanikud alles kolmekümneaastaselt.

Stseene õppimisest (punasefiguuriline vaasimaal, 5. saj eKr)

Homoseksuaalne armastus

Aristokraatlikes ringkondades oli tavaline, et täiskasvanud mees võttis seisusekaaslasest nooruki oma erilise hoole alla, jagades talle tarvilikke näpunäiteid ja andes edasi oma elukogemusi. Kuid sageli kaasnes sellega ka erootiline kiindumus. Vana-Kreeka luules tuleb sageli ette kirge noorte sookaaslaste vastu ja ka vaasimaalid ei jäta kahtlust, et kujutatud on erootilist stseeni. Samas ei kaotanud suhe pedagoogilist alust: armastatud noorukit püüti kasvatada tubliks ja lugupeetud meheks. Suhet vanema eestkostja ja noorema hoolealuse vahel nimetasid kreeklased pederastiaks. Rollid olid selgelt määratletud: mehele kuulus initsiatiiv, nooruk pidi aga vastama üksnes tõsise ja väärrika mehe lähenemiskatsetele.

Sarnased suhted kehtisid ka naiste ja tüdrukute vahel. Et see ilmneb kõige paremini Lesbose saarel elanud poetessi Sappho (7.–6. saj eKr) luulest, sai naistevaheline armastus tuntuks lesbilise armastusena.

Loomulikult ei tähenda ülalöeldu, et suursugused kreeklased poleks tundnud huvi vastassoo vastu. Kreeklaste meelest ei välistanud homo- ja heteroseksuaalne armastus teineteist. Noorukitega suhtlevad mehed olid samal ajal enamasti abielus.

Pederastia oli peamiselt aristokraatlik tava. Lihtrahva hulgas levis see nähtavasti märksa vähem ja oli koguni taunitav. Kindlasti loeti häbiväärseks vabade noormeeste homoseksuaalset prostitutsiooni, mille eest võidi karistada kodanikuõigustest ilmajätmisega.

Luuletaja Sappho (7.–6. saj eKr, marmorbüst)

Sappho ümber koondus 6. sajandil eKr Lesbose saarel Aphrodite kultusele pühendunud tütarlaste kogukond. Tüdrukud õppisid tantsima, laulma ja lüürat mängima. Nad osalesid pulmapidudel ja usupidustustel ning korraldasid iludusvõistlusi. Sellises ringis arenesid sageli homoerootilised suhted.

Nooruk täiskasvanu meelt lahutamas (punasefiguuriline vaasimaal, 5. saj eKr)

Kangelaseepika

Nii aristokraatia kui lihtrahvas hindasid kõrgelt muistsetest aegadest jutustavaid lugulaule ja neid loovaid ning ette kandvaid laulikuid – **rapsoode**. Kangelaslaule kanti ette nii aristokraatide kodades kui ka avalikel usupidustustel kogu rahva ees. Kõige armastatumaks kujunes Trooja sõja lugu, mis jutustab Väike-Aasia rannikul asunud Trooja kindluse vallutamisest kõigi tähtsamate Kreeka kangelaste ühise retke käigus. Selle eepilise pärimuse põhjal loodi arvukalt kangelaseeposeid. Kõige kuulsamad neist olid „**Ilias**“ ja „**Odüsseia**“, mis on tähtsamatest eepostest ka ainsana meile säilinud.

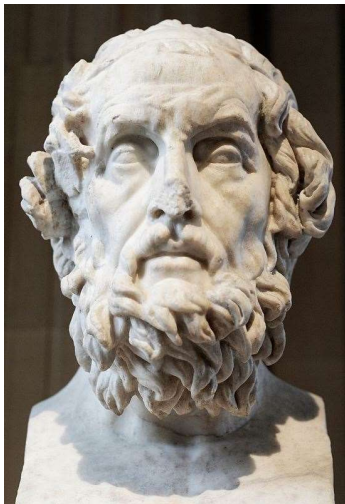

Odysseus ja sireenid

Hilisemad kreeklased pidasid „Iliase“ ja „Odüsseia“ autoriks pimedat laulikut **Homerost**, kellele omistati veel mitu tänapäevaks kaduma läinud eepost. Kreeklaste meelest oli Homeros nende parim ja kuulsaim poeet. Pole teada, kas Homeroose nimeline poeet on kunagi ka tegelikult elanud, nagu ei või me kindlad olla selleski, kas „Ilias“ ja „Odüsseia“ on ühe ja sama või erinevate autorite looming. Enamik uurijaid arvab, et „Ilias“ ja „Odüsseia“ loodi 8.–7. sajandil eKr.

„Ilias“ ja „Odüsseia“ olid kreeklaste hariduse aluseks, neid õpiti lugema ja retsiteerima juba lapsena, täiskasvanult aga ammutati sealt teadmisi jumalate ja ajaloo kohta. Kreeklased ei kahelnud, et Trooja sõda oli reaalne ajalooline sündmus. Paljud tänased teadlased seda ei usu, kuid sellegipoolest on „Ilias“ ja „Odüsseia“ olulised ajalooallikad, sest annavad teavet kreeklaste mõttemaailmast ja igapäevaelust.

Homeroose idealiseeritud büst

Achilleuse ja Hektori kahevõitlus

... nii sööstis ka Hektor, mõõk terav keerlemas kämblas.
Tormas ta vastu Achilleus, vaim täis tulvili jõudu
tormilist. Rinda tal kattis kilp särav, kaunisti tehtud
ning imetaidurlik. Peas aga kiikus kiiver tal helkiv
neljajarjane, kus peal kuldsed lehvisid jõhvid –
ohtralt kinnitand neid oli harjadel kindlail Hephaistos.
Nii nagu õil pimedail keset tähtesid muid särab selgelt
Hesperos, millest ei leidu küll taevas kaunimat ühtki,
nii säras varrel Achilleuse piik. Seda haududes kurja,
kõigutas mees hüva käega ja vahtis, otsides, kuspool
leida ehk mõni katmata koht kehal Hektori kaunil.
Kuid ihu kaetud kõik oli sel särav-vaskise rüüga,
mis oli endale riisund ta saagiks, Patroklose tapnud.

Ainult seal kohal, kus seob rangluu kaelaga õlga,
vilkus lapp ihu tal – koht ohtlikem hingele on see.
Sellesse kohta nüüd lõi oda ründajalle Achilleus,
nii et vaskterav ots läbi pehmest kaelast tal tungis,
kuid kõri ei läbi lõõnud see saar vaskotsane, raske,
et ta veel rääkida võiks sõnu viimseid ja vastata talle.
Langes liivale mees. Ning hõisates hüüdis Achilleus:
„Hektor, kas ellu veel jääda sa lootsid, kui pistsid Patroklost?“

Homeros. Ilias. Tallinn, 2004.

Achilleuse ja Hektori kahevõitlus (vaasimaal)

Lüürika

Aja jooksul said eepika kõrval populaarseks ka lühemad luulevormid, mida esitati flöödi või keelpilli (kitara või lüüra) saatel. Lüürika tähendaski algselt lüüra saatel ette kantavat luulet, kuid muutus kogu luuležanrit tähistavaks üldmõisteks.

Enamik lüürilisi poeete pärines aristokraatide hulgast. Nende looming keskendus eeskätt isiklikele tunnetele, mõtetele ja tõekspidamistele, mis annab pildi aristokraatide ellusuhtumisest ja maailmavaatest. Ühelt poolt ilmneb poeetide auahnus, edevus ja kättemaksuhimu, teisalt aga kibe tõdemus, et saatus on heitlik ning peagi saabuvad vanadus ja surm. Usuti, et jumalate meelepaha ja õnnetusi saab vältida mõõdukuse ja vaoshoitusega. Kiire edu toob kaasa ka kiire languse. Ühe kuulsama kreeka poeedi, Ateena seadusandja **Soloni** (7.–6. saj eKr) meelest tuli neid tõekspidamisi järgida ka riigielus. Oma luules kritiseeris ta kaaskodanike pahesid ning põhjendas oma poliitilisi samme. Inimese ja riigi heaolu põhines tema meelest mõõdukusel – kõik ülemäärane toob üksnes tüli ja hukatust.

Väga armastatud olid spordivõistluste võitjate auks loodud laulud, mida koorid kandsid ette kas juba võistluspaigas või siis võitja saabumisel kodulinna. Võidulaulude silmapaistvaim autor oli **Pindaros** (522 või 518 – u 443 eKr), kelle meelest võit spordivõistlusel oli märk jumalate soosingust ja võitja moraalsest täiuslikkusest.

Armastuslaul

Üllaim valdjas, kes võrdseks loed
võimsat Erost ja nümfe ning
purpurrüüs Aphroditet,
kõrgeid mäestikutippe, kes
rännul riivad, oh rutta sa!
Põrmus maas, sinu poole ma
pöördun, heldesti kuula nüüd
palvet, mis on mu hingel:
lahkelt veena Kleobulost,

et ta mu armu ei põlgaks, vaid
võtaks vastu, oo Dionysos!

Anakreon, 6. saj eKr. – Vanakreeka kirjanduse antoloogia. Tallinn, 2006.

Sõjamehe au

Kaunis surra on sel, kes eesreas kaaslaste killas
võideldes sünnimaa eest vaprasti langema peab.
Viljakas põld ning linn, mis on kallimast kallimad, jätta,
kerjates hulkuda teil – vääritu saatus on see,
kaasas auväärt eas isa memme ju hallipäise seltsis,
nooruslik kaasa ja kõik lapsedki nendega koos.
Meelsasti keegi ei näe seda meest oma toa lävel seisvat,
vaesusest, vaevadest aet, almuseid ootamas pihk.
Kõik oma väärika soo häbi sisse ta tõukab, ja enda,
kellele nooruses kord austades vaatasid kõik. [---]
Võtkem me võidelda siis oma maa eest, vennad, ja surgem
laste ja linnade eest, tapluses säästmata end!

Tyrtaios, 7. saj eKr. – Vanakreeka kirjanduse antoloogia. Tallinn, 2006.

Kunst

Vaasimaal

Enne arhailist perioodi ja selle algul maalisid kreeklased vaase geomeetrilises stiilis, kuid neile ilmusid juba stiliseeritud inimfiguurid. 7. sajandil asendus **geomeetriline vaasimaal** realistlike looma- ja inimfiguuride kujutamisega. 6. sajandil eKr kujunes Ateenas välja nn **mustafiguuriline stiil**, kus figuurid maaliti tumedalt, taust aga jäeti värvimata, ning nõu omandas põletamisel punaka tooni. 5. sajandil asendas mustafiguurilise stiili **punasefiguuriline**: nüüd värviti tumedaks taust ja figuuride kontuurid, figuurid ise jäeti värvimata ja põlesid punakaks.

Punasefiguuriline vaas (6. saj eKr) kujutab noort sõdalast ennast lahinguvalmis seadmas

Geomeetrilises stiilis vaas (8. saj eKr)z

Geomeetrilises stiilis vaasil (8. saj eKr, detail) on kujutatud surnu leinamist

Mustafiguuriline vaas (6. saj eKr) kujutab Trooja sõja kangelasi Achilleust ja Aiast täringut mängimas

Skulptuur

Kreeka skulptuurile oli tüüpiline alasti noormeeste ehk kuroste ja riietatud neidude ehk korede kujutamine. Tõenäoliselt ei kujutatud mitte konkreetseid inimesi nende iseärasustega, vaid püüti tabada ideaaltüüpi. Kuroste sportlik figuur vastas aristokraatlikule ettekujutusele mehelikust täiusest.

Kreeka skulptuurid olid värvilised. Uuri lähemalt [Liebieghausi kodulehelt](#) värviliste antiiskulptuuride kohta (inglise ja saksa keeles)

Kuros (6. saj eKr)

Kore (6. saj eKr)

Lähivaade. Dionüüsiad ja teater

Komöödia olevat neil tekkinud koos demokraatiaga...

Aristoteles (384–322 eKr), Kreeka õpetlane

Dionüüsiad

Ateenas, nagu kõigis linnriikides, jätkus pidustusi aastaringselt. Tähtsamatel osales terve kodanikkond koos naiste ja lastega ning ka arvukad võõramaalased. Selliste hulka kuulusid ka kolmed talveperioodi pidustused veinijumal Dionysose auks, mille programmis olid aukohal teatrietendused. Kõige tähtsamad olid **suured dionüüsiad** kevade tulekul. Neil mitmepäevastel pidustustel osalesid kodanikele lisaks ka Ateenasse saabunud liitlaste esindajad. Just suurte dionüüsiate ajal töid liitlased Ateenasse oma iga-aastase andami. Ateenlased aga püüdsid dionüüsiatega näidata kõigile oma riigi jõukust ja vägevust.

Pidustuste esimesel päeval toodi jumala kuju uhkes rongkäigus templist Atika äärealal Ateenasse ja seati püsti akropoli jalamil paiknevas **Dionysose teatris**. Järgnevad päevad kulusid jumala auks peetavate näitemängude ettekandmisele. Teatrietendus – **draama** – kasvaski välja Dionysosele pühendatud koorilauludest.

[Previous](#)

Epidaurose teater (4. saj eKr)

See üks Kreeka paremini säilinud teatreid paiknes Apolloni poja Asklepiose pühamus, kuhu kuulusid veel näiteks templid, propüleed, saunad ja staadion. Renoveeritud teatris peetakse tänapäevalgi teatrietendusi.

Ateena Dionysose teater akropoli jalamil

See oli muistse Kreeka suurim vabaõhuteater, kõigi hilisemate teatrite eeskuju, mis võis mahutada kuni 17 000 inimest.

Näitemängud

Vastav žürii valis eelnevalt oma näidendid esitanud autorite seast välja need, kelle teosed pidustustel ettekandmisele tulid. Ette kanti kolm kuni viis lõbusama sisuga näitemängu – **komöödiat** –, ja kolm tõsisema sisuga teostest – **tragöödiatest** – koosnevat neljaosalist sarja. Kõigile neile määrati rikaste kodanike seast rahastaja – **koreeg** –, kes kattis etendusega seonduvad kulud.

Esialgu seisnes näitemäng koori ja ühe näitleja dialoogis. Hiljem lisandus teine ja kolmaski näitleja, kuid koor säilitas kogu klassikalisel perioodil etenduses keskse osa. Näidendi autor oli ühtaegu ka lavastaja ja tegi mõnigi kord etenduses kaasa esinäitlejana. Iga teatrietendus oli ühtaegu võistlus autorite, esinäitlejate ja koreegide vahel. Nii komöödiate kui ka tragöödiate seas jagati välja esimene, teine ja kolmas auhind. Ükski ettekandmisele pääsenud tööde autoreist ei jäänud seega auhinnast ilma, auhind täitis ühtlasi ka honorari osa.

Etendused toimusid päeva ajal vabas õhus tuhandete pealtvaatajate silme all. Teatri keskmes paiknes näiteplats – **orkestra** ja selle taga puust lavakonstruktsioonid – **skeene**. Nii koor kui ka näitlejad esinesid orkestral, skeene aga täitis taustadekoratsiooni ülesannet. Draama polnud üksnes sõnalavastus – sõnalised osad vaheldusid siin laulupartiidega. Näitlejate ja koori liikmetena esinesid ainult mehed, täites seega ka naiste osi. Maskid ja nende vahetamine lubasid ühel näitlejal mängida etenduses mitut rolli. Samas välistas see igasuguse miimika, lastes näitlejatel mõjule pääseda vaid tugeva selge hääle ja ilmekate žestidega. Etenduse mõju suurendamiseks kasutati mitmeid tehnilisi võtteid, näiteks leiutati seade – **mechane** –, millega näitlejat vajaduse korral orkestra kohale kõrgele üles tõsta. Seda võtet kasutati sageli etenduse lõpus, kui jumal oma ootamatu ilmumisega probleemid lahendas. Hiljem hakati sellist võtet

ladina keeles nimetama *deus ex machina*, mis tähistab kõnekäänuna etteaimamatut lõpplahendust.

Teatrimaskid

Dionysos ja sileenid (vaasimaal 5. saj eKr)

Emotsionaalne kõrgepinge

Dionysos on taimekasvu ning eriti viinamarjade ja veini jumal, temaga seostatakse ka meeletust ja religioosset ekstaasi... Dionysose seosel irratsionaalsuse, hullumeelsuse, naiste, tantsu ja muusikaga ning piiride kadumisega looma, inimese ja jumala vahel on tragöödiale oma tähtsus. ... Tema egiidi all arenesid välja tragöödia kõige iseloomulikud tunnusjooned: vaatemängu emotsionaalne atmosfäär, maskiga näitleja intensiivne samastumine illusoorse maailmaga, võime tuua inimeste ellu jumalikku ja loomalikku teistsugusust ning aktsepteerida irratsionaalsust ja emotsionaalsust, mida peeti meeste valitsetavas ühiskonnas naiselikkuse avaldusteks... Dionysosliku maski võlujõul vallandusid kontrollitud hulgal hirmud, rahutus ja irratsionaalsus, mis peitsid end Periklese Ateena hiilgava katte all.

Tragöödia määratleb uuesti pealtvaataja rolli. Vaimustuse või *terpsis*'e asemel, mida pakkus eepika retsiteerimine või laulude ettekanne, põhjustab tragöödia oma publikus pinget, mis tekib kahe pooluse vahel – ühelt poolt nauding esitatud vaatemängust ning teisalt kannatus, mida põhjustab nähtu sisu. ... Tragöödia ei tähenda ainult antiiksete müütide liigutavat ja muljetavaldavast esitust, vaid keskendub neis leiduvatele kriisiolukordadele. Erinevalt suulise eepika pingeabast ja avarast jutustamislaadist valib tragöödiakirjanik välja üksikud kriitilised momendid ning kätkeb mõne perekonna või linna saatuse tugevalt kokkusurutud sündmustikku, mis areneb piiratud ajas ja ruumis ... Hädaohtu kujutavate stseenide taustal samastas teatripublik end ohustatud linna kodanikega, mis andis neile stseenidele erakordse pinge.

Antiikne „Aischylose elu“ rõhutab draamakirjaniku võimet rabada publikut võimsate visuaalsete efektidega. Kui „Eumeniidides“ ilmusid nähtavale fuuriad, olevat lapsed minestanud ning naistel tekkinud nurisünnitused. Tema akustilised efektid olid sama võimsad: danaiidide hirmuulgu „Hiketiidides“, Kassandra mõistatuslik häälitsemine, mis oli pooleldi hirmuhüüd, pooleldi ennustuslik sõnum, fuuriate urin ja hammaste kiristamine.

Charles Segal. Kuulaja ning vaataja. – Vana-Kreeka inimene. Tallinn, 2001.

Näidendite aines

Teatris käsitleti linnriigi jaoks olulisi teemasid. **Komöödiad** ammutasid ainekset eeskätt igapäevasest poliitilisest elust. Näitlejad kandsid sageli riigimehi kujutavaid maske ja heitsid nende üle nii mõnigi kord meie mõistes sündsusetut nalja. Ka kõige populaarsemad poliitikud, näiteks Perikles, ei leidnud komöödiakirjanike silmis armu. Komöödiates võis naerda ka jumalate üle, ilma et tulnuks karta nende pahameelt ja kättemaksu.

Tragöödiad seevastu olid tõsised ja ülevad. Enamasti olid need tuntud müüdisüžeede uudsed tõlgendused. Toodi esile kangelaste kannatusi ja lugudes peituv õpetlik sõnum. Otsiti vastust küsimusele, kuidas mõista jumalaist seatud maailmakorda ja käituda nii, et see ei põhjustaks taevaste pahameelt ja hukatust, olgu üksikisikule või kogu riigile. Pole liialdus öelda, et tragöödiad kasvasid kodanikke, panid neid mõtlema üksikisiku ja riigi seisukohalt sobiva käitumise üle. Samas ei pakkunud nad kindlaid lahendusi. Tuli tunnistada, et jumalatest seatud korra järgimine ei taga alati inimeste õnne ja heaolu, ja et jumalate tahe jääb inimese piiratud mõistusele sageli tabamatuks.

5. sajandi esimesel poolel eKr elanud kuulus Ateena traagik **Aischylos** pani tegelased sageli olukorda, kus eelkäijate sooritatud kuritegude eest kätte makstes tuli ise uusi kuritegusid korda saata. Tragöödiasarja „Oresteia“ peakangelane Orestes pidi Apolloni korraldusel tapma oma ema, kes oli mõrvanud oma abikaasa ja Orestese isa, Trooja sõjast naasva Agamemnoni. Kuidas on aga võimalik, et jumalad, kes peaks maailmas õigluse eest seisma, käsivad inimesel korda saata sellist roima? Ja samas, kui eelnev kuritegu jääks tasumata, kuidas saaks siis õiglust

maailmas jalule seada? Ühest vastust Aischylos ei anna. Kuid ta uskus, et jumalate seatud maailmakord on kõigest hoolimata õiglane. Jumalad mõistsid Orestese õigeks, ja mis peaasi, tegid seda Ateena kohtus. Ateena riik toimis jumalate tahte õiglase elluvijjana.

Samalaadsete probleemide üle juurdles Aischylose noorem kaaslinlane **Sophokles** (5. sajandi keskpaik ja teine pool eKr), kelle tragöödiat „Kuningas Oidipus“ peeti hiljem täiuslikemaks selles žanris. Oidipus püüdis hoiduda Delphi oraakli poolt talle ette kuulutatud kuritegudest, kuid just

seda vältides viis jumalaist määratu tahtmatult täide – tappis oma isa ja abiellus emaga, tuues kaasa taevaste pahameele ja raske taudi oma kodulinnale. Kui tõde ilmsiks tuli, torkas Oidipus endal silmad peast ja läks pagendusse. Kangelane sooritas kuriteo oma parimatest kavatsustest hoolimata. Milles seisnes tema süü? Kas inimene üldse suudab jumalaid lõpuni mõista või peab ta neid lihtsalt pimesi usaldama? Siingi ei leia me konkreetseid vastuseid, küll aga veendumuse, et oma tegude eest tuleb vastust kanda, ja et jumalate seatud reegleid tuleb järgida ka siis, kui neid lõpuni ei mõista.

Zeus (redeliga) ja Hermes Heraklese tulevase ema Alkmene akna all. Stseen komöödiast Kreeka vaasil (5.–4. saj eKr)

Filosoof Aristoteles komöödia ja tragöödia tekkimisest

Megaralased [ütlevad], et komöödia olevat neil tekkinud koos demokraatiaga, tuues tõenduseks sõnad: nad ütlevad, et nemad nimetavad külasid *kome*’deks ... ning komödiante polevat nimetatud nii mitte sõna ‘pidutsema’ (*komazein*) järgi, vaid nende hulkumise tõttu kome’des, kui linlased neid ei hinnanud. [---] [Tragöödia] tekkinud algselt improvisatsioonilisena nagu komöödiagi – tragöödia tänu eeslauljale dithürambides, komöödia aga falloslauludes, mis veel praegugi paljudes linnades käibel püsivad –, kasvades vähehaaval ... ning teinud läbi palju muutumisi, jäi püsima, kui oli saanud oma loomupärase kuju.

Aristoteles. Luulekunstist. Tallinn, 2003.